

**UNIVERZITET U SARAJEVU - FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU**

ZAVRŠNI RAD

**OPRAVDANOST TACITOVE TVRDNJE
*SINE IRA ET STUDIO***

Mentor: Prof.dr. Drago Župarić

Student: Adnana Hadžić

Januar, 2024.

**UNIVERSITY OF SARAJEVO - FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF ROMANCE LANGUAGES AND
LITERATURES**

FINAL WORK

**THE JUSTIFICATION OF TACITUS' CLAIM
*SINE IRA ET STUDIO***

Mentor: Prof.dr. Drago Župarić

Student: Adnana Hadžić

January, 2024.

SAŽETAK

Publije Kornelije Tacit (*Publius Cornelius Tacitus*), jedan od najistaknutijih rimskih historičara, kao većina antičkih pisaca, bavio se pisanjem povijesti svog vremena, ali također je prelazio u povijest ranijih razdoblja. U svojim *Analima*, Tacit je upotrijebio izraz *Sine ira et studio* (bez srdžbe i pristranosti) kako bi opisao svoju metodologiju historiografije. No, pitanje koje se postavlja jest je li uvijek dosljedno primjenjivao to načelo. Cilj ovog rada je ispitati valjanost ove tvrdnje analizom njegovih djela.

Tacit je ostavio četiri značajna djela. U svom djelu *Germanija*, opisao je običaje Germana i njihovu zemlju te usporedio divlje, ali neiskvarene barbare s civiliziranim, ali moralno izopačenim Rimljanima. Slijedi djelo *Agrikola*, koje vjerojatno predstavlja njegovo prvo djelo, a u njemu je opisao životopis svog tasta Agrikole. Ovaj životopis temelji se na Tacitovim osobnim razgovorima s Agrikolom i njegovim podređenima, kao i na arhivskim dokumentima. U *Agrikoli* se također raspravlja o rimskim vrlinama, pokušavajući pronaći dokaze koji podržavaju ili osporavaju Tacitovu tvrdnju o pisanju bez pristranosti.

Njegova djela *Historije* i *Anali* detaljno opisuju historiju carskog Rima od 14. do 96. godine n.e. Tacit je bio duboko nepovjerljiv pisac, uzor mu je bio grčki historičar Tukidid, čiju je istinoljubivost i nepristranost nastojao slijediti. Unatoč tvrdnjama da će pisati bez srdžbe i privrženosti, njegova kritika carske vlasti oštro je obilježila njegove opise. Izražavao je svoj pesimizam i nesklonost prema carskoj vlasti. Unutar tradicionalnih okvira analitičke metode kojom se događaji hronološki opisuju, ovaj historičar je uspio stvoriti snažne slike razdoblja i njenih ključnih aktera.

Ključne riječi: Tacit, historičar, sine ira et studio, Germanija, Agrikola, Anali, Historije, historija carskog Rima.

ABSTRACT

Publije Kornelije Tacit (Publius Cornelius Tacitus) is one of the most prominent roman historians, like the most ancient writers, he was engaged in writing the history of his time, but also he went into the history of earlier periods. In his “Annals”, Tacit used the term *Sine ira et studio* (without anger and partiality), so he could describe his methodology of histography. But, the question that arises is whether he always applied this principle consistently. The aim of this work, is to examine the validity of this claim by analyzing his works.

Tacit left four important work. In his work “Germania”, he described the tradition of Germans and their country, and compared the wild but uncorrupted barbarians with the civilized but morally depraved Romans. After that, we have the work “Agricola”, which is probably his first work, in which he described the biography of his father-in-law Agricola. This biography is based on Tacitus personal conversations with Agricola and his subordinates, as well as archival documents. The Agricola also discusses the Roman virtues, trying to find evidence to support or challenge Tacitus claim to writing without partiality.

His works “Histories” and “Annals” describe in detail the history of imperial Rome from 14 to 96 AD. Tacitus was a deeply distrustful writer, his model was the Greek historian Thucydides, whose truthfulness and impartiality he tried to follow. Despite his claims that he would write without anger or attachment, his criticism of the imperial power strongly marked his writings. He expressed his pessimism and dislike for the imperial power. Within the traditional framework of the analytical method used to describe events chronologically, this historian managed to create powerful images of the period and its key actors.

Keywords: Tacitus, historian, *sine ira et studio*, Germania, Agricola, Annals, Histories, history of imperial Rome

SADRŽAJ

UVOD	5
1. PUBLIJE KORNELIJE TACIT	6
2. GERMANIJA.....	8
3. AGRIKOLA	16
4. ANALI	20
4.1. O djelu.....	20
4.2. Sine ira et studio.....	25
5. DIJALOG O GOVORNICIMA	28
ZAKLJUČAK	31
BIBLIOGRAFIJA.....	32

UVOD

Ovaj rad ima za cilj istražiti dosljednost Tacitove tvrdnje da je pisao svoja djela bez srdžbe i naklonosti, tj. *Sine ira et studio*. Kornelije Tacit bio je posvećen ideji pisanja historije s čistom i objektivnom istinom kao najvišim prioritetom, iznad vlastitih ili drugih interesa. U traganju za što objektivnijim prikazima povijesnih događaja, Tacit je pažljivo pristupao svojim istraživanjima. Koristio je analitičku metodu i, slijedeći primjer starih rimskih analista i pisaca, detaljno je opisivao povijesne događaje godinu po godinu. Njegova vještina slikanja psiholoških portreta likova o kojima piše omogućila mu je snažno predstavljanje njihovih karaktera u nekoliko suptilnih poteza.

Tacit je fokusirao svoju pažnju na razdoblje rane faze carstva, gdje je kritički analizirao razvoj vlasti. To razdoblje obuhvaća promjene u strukturi rimske republike prema carstvu. U svom djelu *Anali*, na kojem ćemo se posebno usredotočiti u ovom radu, Tacit se bavi rimskim carevima i dvorom. Njegov republikanski stav i protivljenje neograničenoj vlasti careva reflektiraju se u njegovim djelima, gdje kritički analizira vladare. Kroz ovaj period, zajedno s društvenim problemima toga doba, Tacit nam prikazuje uspon i raskoš države te njen početak propadanja.

U prvih šest knjiga *Anala*, historičar detaljno analizira dolazak Tiberija na vlast i njegovu vladavinu. Tacit se posebno koncentrira na negativne aspekte i mane Tiberija, umjesto da ističe njegove vrline. Kroz svoj opis careva, posebno se fokusira na njihove zločine i samovolju, što je dovelo do sve manje slobode u rimskoj državi.

Struktura rada podijeljena je na nekoliko dijelova. Prvo, predstaviti ćemo Tacitov život, a zatim ćemo kroz njegova djela - *Germanija*, *Agrikola* i *Anali* - iznijeti primjere kako je Tacit pisao o svojim likovima, na koji način ih je predstavljao i koliko je bio pristran u svojim opisima. Nadalje, prikazati ćemo Tacitovo gledište o rimskoj republici, principatu, carstvu, carevima i općenito rimskom društvu u vremenu u kojem je živio i djelovao. Na kraju, zaključiti ćemo je li Tacit zaista uspio pridržavati se svog načela pisanja *Sine ira et studio*.

1. PUBLIJE KORNELIJE TACIT

Publije Kornelije Tacit (lat. *Publius Cornelius Tacitus*), ugledan rimski historičar, rođen je oko 55. godine n.e. i preminuo je nakon 115. godine n.e. Rođen je tijekom vladavine cara Nerona i doživio je vladavinu dinastije Flavijevaca, uključujući Vespasijana, Tita i Domicijana, te je svoje zrele godine dočekaao za vrijeme vladavine Nerve, Trajana i Hadrijana. Smatra se da je potjecao iz ugledne porodice sa sjevera Italije.

Unatoč njegovoj iznimnoj slavi kao pisca i historičara, informacije o njegovom životu su ograničene i uglavnom se crpe iz njegove korespondencije s prijateljem Plinijem Mlađim, te iz njegovih vlastitih djela. Poznato je da je bio senator, a to potvrđuje i njegovo brak s Julijom Agrikolom, kćerkom slavnog rimskog generala Gneja Julija Agrikole, koji je osvojio Britaniju tijekom vladavine cara Klaudija. Imajući na umu takav ugled, nije bilo vjerojatno da bi dao svoju kćer u brak bilo kome izvan senatorskog staleža. Tacit je također bio visoko obrazovan i priznat govornik te pravnik. Započeo je službenu karijeru kao državni službenik pod vlašću Vespasijana, Tita, Domicijana, Nerona i Trajana, te je postigao visoke položaje u *cursus honorum*, uključujući titule pretora i konzula.

Historiografski rad Kornelija Tacita obuhvaća razdoblje između vladavine cara Domicijana i cara Trajana, kada je imao oko četrdeset godina. U tom vremenskom razdoblju Rimsko Carstvo je doživljavalo promjene. Domicijan je, poput svojih prethodnika, ograničavao moć Senata, ali ni dolazak vladavine Nerona i Trajana nije donio znatnije promjene koje su senatorska elita očekivala. Međutim, tenzije između Senata i vladajuće vlasti postupno su se smirivale, a opće prilike u Carstvu postajale su stabilnije. Tacit se kao historičar suočava s ovim novim režimom, iako tvrdi da su Vespasijan, Tit i Domicijan doprinijeli njegovoj osobnoj karijeri i podigli ga na visoke državne pozicije. Tijekom ovog razdoblja, Tacit je napisao svoja dva najpoznatija historijska djela, *Historije* i *Anale*.¹

Važno je napomenuti da se Tacit bavio književnošću i prije nego je započeo svoj rad kao historičar, što je već spomenuto u sažetku rada.

---

¹ Milan BUDIMIR, Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*, Beograd, 1986, str. 435.

Tacit, poput mnogih pisaca rimske historije, okrenuo se pisanju historije tek u svojim zrelijim godinama, iako je zauzimao visoke državne položaje. Unatoč tvrdnjama da će pisati objektivno i pravično, njegova djela nose obilježja njegove društvene i političke pripadnosti, što će se jasnije vidjeti kroz primjere iz njegovih djela.

U prijelazu iz republike u carstvo, kada je Rim postao svjestan svoje dekadencije, Tacit je postao svjedok klasičnog Rima, ali i glasnik novih izazova. Carstvo je suočeno s nasilnim i suprotstavljenim strujama koje dovode u pitanje jedinstvo civiliziranog svijeta uspostavljeno rimskim osvajanjem. Očuvanje carstva postaje ključno kako bi se očuvalo to jedinstvo, jer barbarske invazije prijete raspadom tog jedinstva. Tacit je bio duboko svjestan ove opasnosti.

Njegova djela pružaju vrijedan uvid u politiku i unutarnje uređenje Rimskog carstva, kao i djelovanje careva poput Tiberija, Kaligule, Klaudija, Nerona i Vespasijana. Tacit se isticao svojim majstorstvom stila, koristeći suženi i nekićen jezik, ali istovremeno izražavajući svoje misli elokventno i jasno. Iako je tvrdio da piše bez srdžbe i pristranosti (*Sine ira et studio*), njegova djela postavljaju pitanja o njegovoj stvarnoj objektivnosti.

Prilikom pisanja svojih djela, Tacit se oslanjao na rad drugih historičara, izvještaje, memoare, intervju sa svjedocima događaja, materijalne dokaze i vlastita istraživanja. Također je iskreno priznao neizvjesnost oko određenih činjenica i događaja.

Cjelokupno Tacitovo djelo može se promatrati kao razmišljanje o slobodi. Postavlja važna pitanja o tome koji oblik vladavine može osigurati istinsku slobodu i kako se političkim i administrativnim sredstvima može poboljšati moral i stanje društva. Ova pitanja ostaju relevantna i pod suvremenim uvjetima, što dodatno ističe važnost Tacitovih djela u proučavanju rimske historije i politike.²

---

² Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricolae, Dialogus de oratoribus*. str. 109.

2. GERMANIJA

Tacitova monografija *Germanija (Germania)* ili *O porijeklu i običajima Germana (De origine et situ Germanorum)* napisana je 98. godine n.e. Germanija je nalik na geografsko-etnografski ekskurs kakvi su bili uobičajeni u antičkoj historiografiji. Ona je nastala tako što je Tacit, pripremajući se za rad na svojoj historiji, dao etnografski opis kao zasebnu cjelinu. U rimskoj književnosti 1. stoljeća n.e. slične spise sastavljao je Seneka Filozof. Za djelo Germanija Tacit se vjerojatno najviše služio pisanim izvorima, naročito Plinijevim historijskim djelom *Ratovi u Germaniji (Bella Germaniae)*, ali se to ne može pouzdano utvrditi, jer su ti spisi izgubljeni, a Tacit spominje samo Cezara. Također je i sam dobivao usmena obavještenja o Germaniji od putnika i rimskih oficira. Iz podataka u koje možemo imati povjerenja vidi se da je Tacit strogo kritički prilazio svojim izvorima, a pisao je na isti način kako je to bilo uobičajeno u grčko-rimskoj etnografskoj literaturi.³

Nije moguće tačno utvrditi da li je Tacit poznao običaje i ljude o kojima piše, a opisuje Germaniju kao savremenik Klaudija i Nerona. U etnografskom pogledu Tacit uzima za Germaniju iz tradicionalne etnografske literature teorije o vezama koje sjedinjuju jedan narod sa zemljom i podnebljem iz kojih nastaje određen psihofizički tip ljudi.⁴

Tacit navodi da je složen sa mišljenjem onih koji smatraju da se germanski narodi nisu miješali ženidbenim vezama ni sa kakvim drugim narodima i da su ostali čisti i svoji i samo sebi slični. Nadalje nastavlja Tacit da je otuda u svih Germana, isti spoljašnji izgled, prkosne i plave oči, riđa kosa, ogromno tijelo sposobno samo za napad. Njihova istrajnost, međutim, nije ista u radu i naporima, veoma teško podnose žeđ i vrućinu, ali su ih podneblje i tlo njihovo naučili na hladnoću i glad.⁵

Međutim, kroz objektivna obavještenja i topiku etnografskih spisa naziru se misli o rimskoj historiji i odnosu Rima prema barbarskim plemenima. Senator Tacit je zabrinut za sudbinu Rima kome prijete razne opasnosti. Iza mnogih njegovih riječi kao da stoji dobro

---

³ Milan BUDIMIR, Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*. str. 439.

⁴ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 110.

⁵ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 6.

poznata misao o starosti rimskog naroda i rimske države, misao o neminovnom usponu, cvjetanju i padu jednog naroda.⁶

Tacit opisuje u prvom dijelu običaje i porijeklo svih Germana, a u drugom pojedina germanska plemena, njihove običaje i svakodnevnicu. Kroz ovo opisivanje historičar poredi barbarska plemena sa Rimljanima, gdje s jedne strane ističe jednostavnost, skromnost i moralnost Germana sa dekadencijom i iskvarenosti Rimljana, dok s druge strane piše i o njihovim manama, kao što su ljenčarenje, kockanje, opijanje.

Mnoge osobine Germana Tacit prikazuje u pozitivnom svjetlu. Navodi da kraljeve biraju po plemenitom porijeklu, vojvode po hrabrosti. Ali kraljevska vlast nije neograničena i samovoljna, međutim, vojvode stiču divljenje više ličnim primjerom nego ugledom, tj. ako su hrabri, ako se ističu, ako se bore ispred borbenog poretka. Uostalom niko nema prava, osim sveštenika, da osudi na smrt, na tamnicu, čak ni na šibanje, i to se ne smatra kao kazna ni kao osuda vojvodina, već kao da tako zapovijeda bog za kojeg vjeruju da boravi među ratnicima. U bitku nose kipove i druga znamenja koje uzimaju iz svetih gajeva, i, što je naročito podstrek na hrabrost, eskadron ili klin se ne stvaraju pukim slučajem ili nepredviđenim nagomilavanjem, već porodicama i srodnicima, pa se odmah iza njih nađu draga bića, odakle se razliježe pjevanje žena i vriska djece. Oni su svakome od njih najdraži svjedoci hrabrosti, oni će im najbolje pronijeti slavu. Majkama i ženama odnose svoje rane, a one se ne plaše da ih broje i iscjeljuju, one ratnicima odnose hranu i hrabre ih.⁷

Ovdje Tacit ističe vjernost i odanost germanskih plemena tradiciji i vjeri, njihovim moralnim vrijednostima, tj. onim vrlinama koje su nekada pripadale i Rimljanima. Međutim, autorova stvarna briga jesu Rimljani, jer se Rim već skoro dva stoljeća sukobljava sa germanskim plemenima, a da ih nije uspio u potpunosti pokoriti. Tacit ne zaboravlja da su oni barbarski narod, a da je Rim, iako žrtva moralnog propadanja, ipak superioran.⁸

Kada se radi o staroj Germaniji, o kojoj piše Tacit, ona se prostirala između Rajne, Dunava, Visle i Sjevernog mora, a to bi bila današnja Njemačka, Češka, jedan dio Austrije i

---

⁶ Milan BUDIMIR, Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*, str. 439.

⁷ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*, str. 7.

⁸ Cornelius Tacitus. *De Origine et Situ Germanorum (Cornelii Taciti Opera Minora*, ed. J. G. C. Anderson, 1939.

Poljske. Međutim Tacit je opisuje prilično grubo, kao odbojnu zemlju, što nam ustvari pokazuje još jednom, da autor, koliko god s jedne strane uzdiže Germane zbog njihovog očuvanja moralnih vrijednosti, strogih običaja, hrabrosti vojnika, on s druge strane piše pejorativno o njima, pokazujući da su oni ipak barbarski narod, grub i primitivan, a da je Rim, bez obzira na moralnu dekadenciju, centar civilizacije i kulture.

*Quis porro, praeter periculum horridi et ignoti maris, Asia aut Africa aut Italia relicta, Germaniam peteret, informem terris, asperam coelo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?*⁹

*A ko bi, opet, bio lud, da i ne govorimo o opasnostima od strašnog i nepoznatog mora, ostavljajući Aziju, Afriku ili Italiju, da jedri u Germaniju, u tu ružnu zemlju, zemlju sa surovim podnebljem, tužnu za život i za oko, sem ako mu ona nije domovina?*¹⁰

Tacit opisuje Germaniju kao zemlju s grubim krajolikom, obilježenim divljim šumama i neprijateljskim močvarama. Iako ima plodno tlo, plodovi ne uspijevaju dobro, a stoka, iako prisutna u izobilju, često je mala i neugledna. Čak i njihova krupna stoka nema lijep izgled niti ima rogove kao što se može naći u drugim krajevima. Unatoč tomu, Germani su zadovoljni što imaju mnogo stoke i smatraju je svojim najdragocjenijim bogatstvom. Tacit se pita jesu li bogovi uskratili Germanima srebro i zlato iz milosti ili iz nekog drugog razloga. Međutim, ne usudi se tvrditi da u Germaniji nema srebrnih i zlatnih ruda, već smatra da jednostavno nisu imali sredstava ni interesa za njihovo iskopavanje. Zbog toga Germani nemaju posebnu želju za srebrom i zlatom, iako su ga svjesni. Ipak, pored granice s Rimskim Carstvom, prepoznaju vrijednost zlata i srebra zbog trgovine. Također, prihvaćaju rimski novac s izrezanom rubovima i dvokolica simbolom, preferirajući srebro zbog praktičnosti u svakodnevnim transakcijama. Unutar zemlje, međutim, trguju na tradicionalan način razmjenom roba i prihvaćaju stariji, poznati novac.¹¹

Ovdje Tacit piše o onome što je u životu Germana neizgrađeno i primitivno, oni ne cijene plemenite metale, više vole izvjesne vrste rimskog novca, gdje potencira na superiornost Rimljana u odnosu na Germane, koji u ovom primjeru mnogo zaostaju za ovim prvim, što je i

---

⁹ Publius Cornelius Tacitus, *De Origine et Situ Germanorum (Cornelii Taciti Opera Minora, e d.J.G.C.Anderson, 1939.)*, str. 5.

¹⁰ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*, str. 5.

¹¹ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*, str. 6.

u ovom slučaju pokazatelj Tacitove pristranosti.

Tacit opisuje njihov jednostavan i moralan život, ali život koji je i primitivan, grub, necivilizovan, život koji nalikuju barbarima.

Njihove žene ne znaju za profinjenost, njihova djeca se ne obrazuju, kuhinja im je jednostavna, ne znaju za pogrebne svečanosti, vrijeme provode u ljenčarenju. Žene se oblače kao i muškarci, osim što one još odijevaju lanene gornje haljine koje šaraju purpurom, gornji dio haljine nema rukava, ruke i mišice su im sasvim gole, a otkriven im je i gornji dio grudi.¹²

U svakoj kući djeca, gola i prljava, izrastaju tako razvijenih udova i tijela da im se divimo. Svaka majka doji svoje dijete, ne povjerava ga sluškinjama. Nema nikakve razlike u vaspitanju između gospodara i roba, žive među istim stadom, leže na istom tlu, dok gospodare ne odvoje godine i dok ih ne zahvati junaštvo.¹³

Nadalje Tacit piše o germanskim plemenima da kada ne ratuju, ne bave se mnogo lovom, vrijeme provode uglavnom u dokolici, predajući se spavanju i jelu. Najhrabriji i najratoborniji ne rade ništa, brigu o domu, penatima i polju prepuštaju ženama, starcima i najnemoćnijima u porodici, a oni planduju, čudne su suprotnosti u njihovoj prirodi. Jedni isti ljudi toliko vole nerad, a mrze mir! Običaj je da župe dobrovoljno i svaki čovek pojedinačno daju starešinama na uzdarje stoku ili plodove, što oni primaju kao čast, a služi im da podmiruju vlastite potrebe. Naročito cijene poklone susjednih plemena, koji se šalju pojedinačno i zvanično, a to su odabrani konji, skupocjeno oružje, toke i ogrlice, a autor ističe kako su ih ustvari Rimljani naučili da primaju i novac.¹⁴

U ovom primjeru historičar ponovo ističe kako su ustvari Rimljani superiorniji u odnosu na Germane, posebno rečenicom *mi smo ih već naučili da primaju novac* što bi i u ovom slučaju značilo da je pisao sa određenom prистраšnošću.

Ipak, mnogo je primjera gdje Tacit opisuje Germane u pozitivnom kontekstu i kada poredi Rimljane i Germane, historičar nesumnjivo daje prednost barbarima kada je u pitanju očuvanje

---

¹² Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 12.

¹³ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 13.

¹⁴ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 11.

moralnih i tradicionalnih vrijednosti, neiskvaren duh, hrabrost, vjernost, gostoprimstvo, istinoljubivost, a na taj način je svojim sugrađanima ukazivao na zaboravljeni starorimski moral i druge važne vrijednosti.

Prema Tacitu, jedan od najznačajnijih njihovih običaja dostojnog svake hvale je vjernost u braku. Historičar ističe kako su brakovi kod njih čedni, i to je u njihovim običajima zaista dostojno svake pohvale, jer se među barbarima skoro samo oni zadovoljavaju jednom ženom. Germani drže da su žene vrijedne poštovanja, zbog čega će ih rado poslušati u nekim savjetima, a čak smatraju da su i žene zaslužne za junaštvo germanskih ratnika.¹⁵

Cijenili su također i njihovo umijeće gatanja, koji su izvodili na jednostavan način. Jedan od načina proricanja bio je pomoću grančica koje isijeku na štapiće, drugi po glasovima i letu ptica, što je poznato i Rimljanima, zatim gataju i po konjima i u ovo posljednje najviše vjeruju. Njihovo jednostavno gatanje bilo je suprotno rimskom zvaničnom sistemu gatanja, koji su oni primili od Etruraca, a koji je bio veoma složen.¹⁶

Tacit ističe i njihovu gostoljubivost, bez obzira što žive skromno, posebno ako se njihov način života upoređi sa životom Rimljana. Kada je religija u pitanju historičar opisuje da Germani ne zatvaraju bogove među zidove i da ne prave kipove u ljudskom obliku, jer smatraju da se to ne slaže s božijim veličanstvom. Za germanske pogrebe autor navodi da su veoma jednostavni za razliku od rimskih koji su bili veoma raskošni. Kada je spaljivanje pokojnika u pitanju, i jedni i drugi su ih spaljivali. Barbari nisu marili za velike i umjetnički izrađene spomenike (jer su mislili, kako piše Tacit, da će pokojnicima biti teški), dok su Rimljani podizali velike i skupocjene nadgrobne spomenike.¹⁷

Dok piše o običajima Germana, Tacitu dolazi na um crna i grozna slika rimskih društvenih i javnih prilika. Promatrajući još nepokvarenu prirodu Germana, smatra ih sretnima što se nisu prepustili raskoši i lažnoj kulturi koja se uvukla u sve pore rimske države. Sa sjetom se sjeća vremena kada su Rimljani bili narod koji se u svom javnom i privatnom životu

---

¹⁵ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 7.

¹⁶ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 12.

¹⁷ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 13.

i radu vodio čvrstim načelima, kao što su to bili umjerenost i ozbiljnost, predanost i duboko poštovanje prema vjeri i tradiciji, čist porodični život bez poroka, ispravnost u privatnom i javnom životu, ljubav ka slobodi, dosljednost i hrabrost. Tacit je želio da Rimljanima predstavi germanski narod kao uzor, da se vrate moralnim vrijednostima koje su se izgubile, a koje su Rimljani posjedovali ranije. Želio je također da istakne poštovanje barbarskih plemena prema starješinama.

Kad plane bitka, sramota je za starješinu da bude natkriljen junaštvom, sramota za pratnju da se ne izjednači u junaštvu sa starješinom. Naročito je nedostojno i za cijeli život pogrdno vratiti se iz bitke u kojoj je starješina poginuo, najsvetija je dužnost braniti ga, spašavati i njegovoj slavi pripisivati vlastita junačka djela. Starješine se bore za pobjedu, pratioci za starješinu. Ako se pleme u kojem su ponikli umrtvi od dugog mira i dokolice, većina mladića plemićkog roda svojevolumno hita onim plemenima koja tada vode nekakav rat, jer ovom plemenu ne godi mir, a znaju da će se u opasnostima lakše proslaviti i da se velika pratnja može izdržavati samo kad se ratuje i pljačka.¹⁸

Tacit smatra da dok su se Rimljani, u vrijeme Republike, držali stroge discipline, izvrsne organizacije, da su imali ogromnu snagu. Kada bi tokom svojih ratova dolazili u dodir sa stranim narodima, Rimljani bi usvojili mnoge dobre i korisne navike, posebno one koje se tiču religije, ratne struke i zakonodavstva.

Jedinstvo volje je carovalo. Izvrsna organizacija zajedno sa strogom i čvrstom disciplinom, koje su zarad višeg dobra sve građane spajale među sobom i dovodile u sklad i u cjelinu, davale su Rimu ogromnu, neodoljivu snagu. Rimska država lagano je rasla i razvijala se prirodno i to je bila pouzdana garancija njene dugotrajnosti i životne snage.¹⁹

Kako su Rimljani od samih početaka, ozbiljnim, strpljivim i istrajnim radom, lagano i postupno, ali pouzdano sve više napredovali a kasnije, pošto su ojačali, osvojili veći dio tada poznatoga svijeta, glavni uzrok tome treba tražiti u odličnoj organizaciji njihove vojničke struke, koja ih je za svaki, pa i za najveće narode, učinila strašnima i neodoljivima.²⁰

---

¹⁸ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 10.

¹⁹ Đorđe DERA, *Kornelije Tacit*, Novi Sad, 1911. str. 32.

²⁰ Đorđe DERA, *Kornelije Tacit*, str. 35.

Dok se Rim držao čvrstih načela, postepenog napredovanja, dok su se osvajanja odvijala samo na teritoriju Italije, bili su na visokom stepenu u mnogim domenima, posebno u ratnoj struci, međutim, kada se spoljašnja politika mijenja, odnosno kada Rimljani odluče da ratuju sjevernije od Alpa i preko Sredozemnog mora, sve počinje da se mijenja.²¹

Bogatstvo koje je nastalo brzo, bez truda i muke, ništa dobro ne donosi. U Rimu je ono prouzrokovalo raskoš, razbacivanje i rasipanje i želju za sve većim blagom, a onome ko se nije namučio za njega, nikada nije dovoljno.²²

I tako se u Rimu počele širiti zli, loši običaji, razuzdanost i moralna pokvarenost tih njegovih novih podanika, što je kvarilo i trovalo onaj nekad tako zdravi i vedri nacionalni duh rimski.²³

Rezultat svih tih negativnih dešavanja u Rimu bili su dugi, krvavi građanski ratovi i trijumvirati, nakon kojih je petstogodišnju republikansku vladavinu zamijenila carevina.

Iako sa dubokim patriotskim bolom, Tacit je monarhiju prihvatio kao neminovnu posljedicu historijskog procesa. Tako je i kao viši državni zvaničnik službovao i pod okrutnom vladom cara Domicijana. I dalje je nosio u srcu svoju ljubav prema Republici, ali je kao građanin htio da koristi svojoj zemlji i stavio se monarhiji u službu. Međutim, u vremenu u kojem je službovao, nije bilo dopušteno slaviti starorimske slobode. Tacit je shvatio da ako želi da pomaže državu, a da pritom ne naštetiti sebi i svojim bližima, da mora da se prilagodi novonastaloj situaciji i da se u svemu drži granica umjerenosti.

Stoga Tacit posmatrajući raskalašeni život svojih sunarodnjaka spominje u Germaniji pleme Fene koji su živjeli u siromaštvu, spavali na zemlji u kolibi, u zabačenom kraju, ali koji ne žude za materijalnim stvarima, a zbog čega ih Tacit smatra sretnicima.

Tacit se trudi prikazati germanska plemena kao zdrava i sretna, kako bi Rimljanima poslužila kao uzor i podsjetnik na vrijeme kada su i sami njegovali čvrste moralne vrijednosti. On želi da se Rimljani prisjete vremena kada su držali nacionalne i vjerske vrijednosti u visokoj cijeni, kada je obiteljski život bio bez poroka, a umjerenost, ozbiljnost te moralna

---

²¹ Đorđe DERA, *Kornelije Tacit*, str. 39.

²² Đorđe DERA, *Kornelije Tacit*, str. 41.

²³ Đorđe DERA, *Kornelije Tacit*, str. 42.

ispravnost vladale u privatnom i javnom životu. Tacit nastoji istaknuti te razlike kako bi Rimljani shvatili svoju moralnu dekadenciju.

Unatoč svojim simpatijama prema germanskim plemenima, Tacit ne zaboravlja ukazati na njihove mane i nedostatke koje smo već spomenuli. Iako se trudi zadržati objektivnost u opisu germanskih plemena u svojem djelu *Germania*, očito je da Tacit teži tome da Germani što duže ostanu neprijateljski nastrojeni prema Rimu kako bi Rimljani profitirali na njihovoj slabosti. To otkriva Tacitovu pristranost i njegovu ambiciju za slobodom i pravednošću samo za Rim i njegove građane.

3. AGRIKOLA

Djelo *O životu i karakteru Agrikole (De vita et moribus Agricolae)* sastavljeno je iste 98. godine n.e. kada i spis *Germania*, a neka je vrsta panegirika Tacitovom puncu Agrikoli (40.n.e. – 93.n.e.) koji je bio jedna od znamenitijih političkih i vojnih ličnosti tog vremena. Agrikola je kao vojskovođa Flavijevaca upravljao Britanijom. Tacit osim što opisuje njegovu vladavinu, također kritikuje Domicijanovu vladavinu, a na ovim primjerima ćemo vidjeti da li je Tacit bio objektivan ili je bio pristrasan u svom pisanju. Ovdje se također daju geografski i etnografski podaci o Britaniji.²⁴

Agrikolu je Tacit napisao u početku Trajanova principata. Tacit je pisao o žalu za starim republikanskim vremenima, koji su osjećali pod tiranijom ranijih careva. On sa gorčinom opisuje doba u kojem je proveo svoju mladost. Iako je dobivao visoke položaje, uz njih su išli šutnja i nesigurnost. Ali novo doba vladavine Trajana, historičar hvali na samom početku pomenutoga djela.

Tacit navodi da su ljudi zaista pokazali ogromno strpljenje pod carevima, i, ako su stari vidjeli vrhunac slobode, on i njegovi suvremenici su vidjeli vrhunac ropstva, jer im je uhođenjem oduzeta mogućnost da se sastaju, da razgovaraju, da slušaju. Čak bi i pamćenje izgubili sa govorom da su kadri zaboravljati kao što mogu da šute. Nadalje piše da tek danas dolaze sebi, jer je car Nerva, u samom početku vrlo sretnog doba, spojio nekad nespojive pojmove, carsku vlast i slobodu, mada Nerva i Trajan svakodnevno uvećavaju sreću njihovog vremena.²⁵

Na ovom primjeru možemo već vidjeti Tacitovu privrženost režimu. S jedne strane piše sa ogorčenošću o Domicijanovoj tiraniji, o oduzetoj slobodi (koju su imali za vrijeme Republike), s druge strane hvali Nervu koji je spojio nezamislivo, carsku vlast i slobodu, a da pak Nerva-Trajan usrećuju njihovo doba. Već na samom početku djela možemo uočiti Tacitovu subjektivnost.

---

²⁴ Milan BUDIMIR, Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*. str. 439.

²⁵ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricolae, Dialogus de oratoribus*. str. 27.

Tacit u svome panegiriku opisuje dvije ličnosti, prva je Agrikola o kojem autor piše hvalospjeve, njegov poštovani punac, slavni vojskovođa, oštrouman, pravičan, nesebičan, a pored svih navedenih vrlina opet vrlo skroman, što njegovu veličinu još više krasi. Osim pomenutih osobina Agrikole, Tacit također piše i o njegovom porijeklu, o njegovom viteškom plemstvu, da je zahvaljujući svojoj majci vaspitan i obrazovan pod njenim budnim okom, a da je djetinjstvo i mladost proveo baveći se plemenitim vještinama. Tacit ističe da je upravo zahvaljujući majčinim blagonaklonim uticajem Agrikola stekao duševnu staloženost i mirnoću. Zatim historičar nastavlja pohvale o njegovoj vojnoj službi, kako je zahvaljujući ličnim odlikama dizao se iz nižih u sve više položaje, a jedno od njih je bilo kada ga je Vespasijan uvrstio među patricije, pa ga postavio na čelo pokrajine Akvitanije.

Tacit opisuje Agrikolu kao čovjeka obdarenog prirodnom mudrošću, da iako je imao posla s građanima, bio je blag i pravičan. Osim toga, on je umio da raspodijeli svoje vrijeme na poslove i odmor. Kada bi situacija nalagala, bio je ozbiljan, vrijedan, strog i češće sažaljiv. Kad bi završio posao, ništa više nije podsjećalo na zvaničnu ličnost. Odbacio bi izraz namrgođenosti, nadmenosti i surovosti. Da njegova dobroćudnost nije ubijala ugled niti je strogost umanjivala omiljenost u narodu. Isticati u takva čovjeka čestitost i nepristranost značilo bi biti nepravedan prema njegovim vrlinama. Nije tražio slavu, kojoj se često podaju i čestiti ljudi, isticanjem svojih zasluga ili spletkarenjem. Nepune tri godine se zadržao na tom položaju, čim je pozvan nazad, ukazala se prilika da dobije konzulstvo, određen je da upravlja provincijom Britanijom. Tacit napominje da mu je tada, kao konzul, obećao svoju kćer, od koje se mnogo očekivalo, a poslije konzulstva ih je vjenčao. Odmah zatim postavljen je na čelo Britanije, dobivši i dužnost prvosveštenika.²⁶

Nadalje, postaje namjesnik u Britaniji, čija su ratoborna i surova plemena zadavala mnogo brige i posla prethodnim namjesnicima. Tacit hvali punčevu sposobnost i razboritost da upotrijebi svo svoje znanje i umijeće u novonastaloj situaciji. Uspostavio je red u vojsci, stišao pobunu u zemlji i bio pravičan i prema pobjednicima Rimljanima, kao i prema pokorenim Britancima. Prema autoru djela, vojskovođa je red u zemlji zadobio dobrom i nepristranom upravom, postavljao je za zvaničnike ljude od struke, čestite i odane. Također je olakšao

---

²⁶ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricola, Dialogus de oratoribus*. str. 30.

britanskim plemenima ranije nametnute dadžbine i podsticao ih je da grade sebi hramove, privatne i javne zgrade, dajući im i državnu potporu.²⁷

Tacit nastavlja veličati Agrikolu i ističe kako je sretnim ratovima i vještom i pravednom upravom predao Britaniju umirenu i uređenu novom namjesniku i, uzvišen nad svakom sujetom i taštinom, vratio se noću u Rim, gdje ga je Domicijan hladno primio, jer je zavidio slavi svog vojskovođe, posebno iz razloga što je on bio izvrgnut ruglu za vrijeme svog ratovanja u Britaniji. Agrikola, da ne bi cara i njegove dvorane izazvao protiv sebe, povukao se potpuno u svoj privatni život, nije želio biti namjesnik u Aziji i Africi, čak je molio i cara da ga poštedi tog visokog zvanja.

Kroz cijeli opis ovog vojskovođe, autor želi proslaviti njegove velike moralne i političke vrijednosti, poslušnost i umjerenost.

Tacit iz odanosti i poštovanja prema puncu pravda taj njegov blag način i držanje prema caru, pripisujući ga njegovoj urođenoj umjerenosti i skromnosti. Međutim, drugi su se protivili takvom njegovom ophođenju prema caru tiraninu i da taj način na koji se postavio prema vladaru ne priliči jednom tako slavnom vojskovođi. Jedni su vjerovali Tacitovom opisivanju punca gdje historičar tvrdi da je Agrikola u ratu hrabar i neustrašiv, u svakodnevnom životu pravedan, oštrouman i skroman, ali da je prema caru veoma oprezan i bojažljiv, dok drugi tvrde da Agrikola nikada nije smetao Domicijanu upravo iz razloga jer mu je previše podilazio.²⁸

U Tacitovim djelu svakako vidimo da on predstavlja svoga punca u najljepšem mogućem svjetlu, da i njegove mane, kao što je njegovo preblago i plašljivo ophođenje prema caru Domicijanu, historičar pokušava da ublaži i opravda.

Agrikola je predstavljen u veoma pozitivnom svjetlu, kao mudar i vjeran čovjek, koji je posjedovao mnoge vrline i koji se borio za rimsku državu bez ropske pokornosti imperatoru Domicijanu. Tacit nastoji prikazati svog punca kao nekoga ko je uspio i pod despotskom vlašću cara poput Domicijana, da pošteno služi državi.

---

²⁷ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricolae, Dialogus de oratoribus*. str. 36.

²⁸ Publije Kornelije TACIT, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima – Germania, De vita et moribus Julii Agricolae, Dialogus de oratoribus*. str. 46.

Tacit je smatrao da poštenu ljude trebaju služiti državi, čak i ako je vladar tiranin, kao što je bio slučaj s Domicijanom. Međutim, jasno je vidljivo da Tacit ima predrasude i pristranost prema Domicijanu. Kritizira Domicijana zbog okrutnosti, špijunaže, represije intelektualaca i neprijateljskog ponašanja prema Agrikoli. Ovaj pristrani stav sugerira da Tacit nije uvijek bio objektivn u svojim ocjenama.

U Tacitovim spisima, Agrikola je prva osoba koju opisuje s izrazitim hvalospjevima. S druge strane, drugi lik koji se pojavljuje u Tacitovim djelima je car Domicijan, a opisuje ga kao potpunu suprotnost svog punca. Domicijan je prikazan kao tiranin, sujetan velikan, kukavica i licemjer koji kombinira svoju okrutnost i pohlepu s lukavstvom te guši slobodu. Tacit, čiji je osjećaj duboko ukorijenjen u psihoanalizi likova koje opisuje, donosi dubok opis Domicijana, a osobito je osjećao teret njegove vlasti, gdje je doživio tiraniju, korupciju i dekadenciju tog doba.

Unatoč tom kritičkom prikazu Domicijana, važno je napomenuti da je Tacit na početku svog djela izrazio svoje žaljenje za starim republikanskim vremenima, koja su bila izgubljena pod vlašću ranijih careva. Ipak, on pozitivno ocjenjuje vrijeme koje je započelo pod Trajanovom vlašću, gdje je njegova mladost bila obilježena nesigurnošću i tihim nezadovoljstvom, dok novo doba pod Trajanom donosi nadu i optimizam. Ovim hvalospjevom Tacit naglašava promjene u društvu i politici koje je doživio te kako su se vremena promijenila pod novom vlašću.

U Tacitovom djelu, Britance opisuje kao ponosne i nepokvarene barbore, dok Rimljane prikazuje kao žrtve moralnog propadanja. On uspoređuje Rimljane s germanskim plemenima kako bi naglasio kontrast između tih dvaju svjetova. Ovaj opis sugerira Tacitovu zabrinutost za moralne i društvene promjene u rimskom društvu i ukazuje na njegovu nostalgiju za idealiziranim vremenima prošlosti, prije nego što su se Rimljani suočili s tim promjenama i utjecajem drugih kultura.

4. ANALI

4.1. O djelu

U svom djelu *Anali (Annales)*, Tacit je obradio period od Augustove smrti, 14.godine n.e., do 69.godine. Pravi naslov je glasio *Od smrti božanskog Augusta (Ab excessu divi Augusti)*. Period od 69. do 96. godine n.e. obradio je Tacit u djelu *Historije (Historiae)*. *Historije* je Tacit pisao prije *Anala* i u njoj obrađivao događaje čiji je bio savremenik, pa je stoga neprocjenjiva šteta što je njen veći dio izgubljen. Na taj način bismo mogli bolje razumjeti *Anale* da nam je sačuvano djelo u kome je Tacit davao svoja neposredna zapažanja u kome nije bio samo upućen na izvore ili pričanja savremenika, kao što je to slučaj sa *Analima*. Od *Anala* izgubljen je najveći dio pete knjige i početak šeste, stručnjaci se tu ne slažu potpuno, dakle prikaz 29., 30. i 31.godine, zatim knjige od 7. do 10. i polovina 11, u kojima je prikazana Kaligulina vladavina i polovina Klaudijeve vladavine i na kraju djela, vrijeme od 66. do 69. godine.²⁹

Anali su Tacitovo posljednje djelo i glavni izvor za poimanje historije Rimskog carstva od početka Tiberijeve vladavine, 14.godine n.e. do kraja Neronove vladavine 68.godine n.e. Moderni historičari smatraju *Anale* njegovim najvećim djelom, a cilj mu je bio da kritički analizira razvoj vlasti u julijevsko-klaudijevskoj dinastiji. Tacit daje preglednu sliku careva i carskog dvora. Tacitov moto *Sine ira et studio* (bez srdžbe i pristranosti), kojeg je imao na umu pri pisanju svojih djela, posebno pri pisanju svojih historijskih djela *Historija* i *Anala*, veoma je teško održati kada se piše o carevima tiranima, posebno u Tacitovom slučaju, s obzirom da je bio republikanac i zalagao se za povratak starorimskih vrlina, za zlatnu slobodu. Žal za starim republikanskim vremenima je posebno dolazio do izražaja pod tiranijom careva. *Anali* su najvjerojatnije bili podijeljeni u tri skupine, gdje se u prvoj skupini prikazuje vlada Tiberijeva, u drugoj Kaligulina i Klaudijeva, a u trećoj Neronova.³⁰

U uvodu djela autor objašnjava političke promjene od vremena kraljeva do Augustova stupanja na političku scenu, gdje predstavlja glavne postavke njegova principata. Sam Tacit

---

²⁹ Publje Kornelije, TACIT, *Anali*. Prevela Ljiljana Crenajac. Beograd : Srpska književna zadruga, 1970. str. 7.

³⁰ TRONSKI, I.M., *Povijest antičke književnosti*, Matica Hrvatska. Zagreb, 1951. str. 17.

već u prvom poglavlju piše da namjerava kratko govoriti o Augustu, da će brzo preći na Tiberija i ostale careve, ali da će ih prikazati bez stranačke strasti i pristranosti, jer ono što je te strasti razbuktavalo, vremenski je daleko od njega.³¹ Međutim, iako Tacit tvrdi da će biti objektivn, iz njegovog izlaganja vidimo da mu je potpuno jasno kakvim manevrima se August služio da obezbijedi sebi vrhovnu vlast. Prvo je uveo principat gdje sebi daje za pravo da prvi iznosi svoje mišljenje i da prvi glasa, te je na taj način skoncentrisao svu vlast u svoje ruke. Tacit naglašava da sa promjenom poretka u državi nije ostalo ništa od starih i vrijednih normi. Iako je većinu uspio uvjeriti da on nije ni kralj, ni diktator, već vodeći građanin (*princeps*) među jednakima i sve ono što je August upisivao sebi u zaslugu, Tacit je predstavio iz drugog ugla i okrenuo protiv njega, što nam pokazuje da je Tacit ipak bio subjektivan u predstavljanju Augusta i njegovog principata.

Tacit nadalje nastavlja svoje historiografsko pisanje Augustovom smrću i Tiberijevim preuzimanjem vlasti u državi kada je budućnost opet bila neizvjesna. Slika koju nam je Tacit ostavio o drugom principu rimskom, najbolji je pokazatelj Tacitove neobjektivnosti. Naime, historičar predstavlja cara Tiberija kao nadmenog, nepovjerljivog, surovog, osvetoljubivog čovjeka. Na samom početku novoga principata dešava se ubistvo Agripe Postuma, za koje Tacit tvrdi da je najvjerojatnije naređeno upravo od strane Tiberija koji se pretvarao da izvršava očevu naredbu, jer je sam August nekoliko mjeseci prije smrti posjetio prognanog Agripu, na Planasiji i kako je bilo nade da ga vrati na dvor. Tacit ponovo navodi Tiberijevu dvoličnost i pokvarenost kada car negira da je to bila njegova naredba.³² Zatim u opisivanju samog preuzimanja vlasti, Tacit opisuje situaciju u kojoj je Tiberije predstavljen kao zloban i dvoličan, jer se pretvara da odbija vlast. Ipak se ispostavilo da je jako želio vlast i da se bojao protukandidata koje je August prije smrti spominjao kao njegove moguće nasljednike.³³

Tacit prikazuje cara u krajnje negativnom kontekstu kada piše o njegovom odnosu prema majci Liviji. Naime, historičar navodi da je Tiberije bio zavidan i na rođenu majku, te da je smatrao da počasti koje su njoj ukazane umanjuju njegov ugled zbog čega ih je zabranio. Zatim, historičar ne propušta priliku da već pri prvoj pojavi zloglasnog Sejana napiše kako ga

---

³¹ Publije Kornelije, TACIT, *Anali*. Prevela Ljiljana Crenajac, str. 1-2.

³² Publije Kornelije, TACIT, *Anali*. Prevela Ljiljana Crenajac, str. 6-7.

³³ Publije Kornelije, TACIT, *Anali*. Prevela Ljiljana Crenajac, str. 12.

je Tiberije veoma cijenio. Sejan je bio ambiciozni vojnik, ali i osoba od carevog posebnog povjerenja.³⁴

Razdoblje Tiberijeve vlasti obilježila je pobuna vojske u Panoniji i Germaniji 14. godine n.e. Vojnici su se pobunili zbog teških uvjeta, zahtijevajući povećanje plaća, skraćenje vojnog roka i otpuštanje veterana. Tiberije je poslao svog sina Druza da suzbije ovu pobunu, no prema Tacitu, to je učinio na način da se koristi Augustovim imenom kako bi izigrao vojnike.

Tacit jasno iskazuje svoju pristranost prema Germaniku u svojim Analima. Opisuje Germanika kao otvorenog i simpatičnog mladića koji se potpuno suprotstavlja Tiberiju, kako u govoru, tako i u izrazu lica.³⁵ U Tacitovim očima, Germanik je jedini lik u njegovom djelu koji se potpuno opisuje u pozitivnom svjetlu. On naglašava trenutak kada je Germanik odbio vlast koju su mu nudili pobunjeni vojnici, dizao mač prema vlastitim prsima i zahtijevao vjernost caru.

Unatoč uspješnom gušenju pobune, Tacit dalje prikazuje Tiberijevu ljubomoru prema Germaniku. Tiberije je osjećao radost što je pobuna suzbijena, ali ga je također mučila nelagoda što je Germanik stekao naklonost vojnika i postigao ratnu slavu.³⁶ Prema Tacitu, Tiberije je namjerno poticao nemire na istoku kako bi udaljio Germanika od svojih legija i poslao ga na čelo novih provincija izloženih nepredviđenim situacijama. Tako su Kapadocija i Komarena postale rimske provincije, a Germanik je naposljetku otišao u Egipat.

Smrt Germanika na istoku dogodila se pod sumnjivim okolnostima, iako nema konkretnih dokaza. Bez obzira na to, Tacit je optužio Pizona za Germanikovu smrt.

Tiberije, pretjerano vlastoljubiv i sebičan, ispunjen ponosom, radio je čvrstom dosljednošću, hladno, trezveno i obazrivo na utvrđenju svoga principata i u tome se pokazao izuzetno iskusan i vješt.

Nadalje, Tiberije se brinuo za dobru javnu upravu i nemilosrdno je kažnjavao sve zloupotrebe, pronevjere i podmićivanja. Tiberije, kao oštrouman i pronicljiv čovjek, radi

---

³⁴ Publije Kornelije, TACIT, *Anali*. Prevela Ljiljana Crenajac, str. 19.

³⁵ Publije Kornelije, TACIT, *Anali*. Prevela Ljiljana Crenajac, str. 24.

³⁶ Publije Kornelije, TACIT, *Anali*. Prevela Ljiljana Crenajac, str. 33.

očuvanja svog principata u državi, radio je u svemu hladno, razborito i sa duboko promišljenim planom. Nije želio raditi velike promjene, osim ako nije imao neki interes. Tako je on, da bi državnu vlast što više usredsredio u svoju korist, dao joj je aristokratski karakter, lišio je Narodnu Skupštinu nekadašnjeg prava izbora viših zvaničnika, iako je već duže vrijeme samo pravo formalne vrijednosti, te ga je prenio na Senat, koji je ustvari radio po carevim uputama. Što se tiče naroda, on je video u caru svog vrhovnog predstavnika i branitelja narodnih prava, tako da se Tiberije nije bojao za sebe i svoju vlast od velikih masa narodnih, nego se bojao ambicioznih velikaša, kojima je sred političke i moralne pokvarenosti principat, bar u prva vremena monarhije, bio trn u oku. Rimska republika je trajala blizu petsto godina i njene dične tradicije su održavane i brižljivo njegovane u krugu starih aristokratskih porodica. Zato je Tiberije i pored svog aristokratskog duha, vodeći računa o državnoj prošlosti, štedio povlastice Senata, iako je to on radio samo formalno. Pravio se da on, u svojstvu principa Senat smatra za vrhovnu vlast u državi, a sebe kao izvršioca njegovih odluka. U tim stvarima je bio izuzetno lukav i prepreden. U vještini pretvaranja toliko se usavšio da mu je to postao prava priroda. Zato su njegove riječi, i kada nije imao ništa da krije, bile uvijene, tajanstvene i dvosmislene, da se u se mogle svakako tumačiti. Također su se i senatori služili sličnim sredstvima, da ne bi izgledalo da su prozreli njegove skrivene misli, a iz razloga da ne bi uvrijedili cara i podstakli ga na osvetu. Tako su lagali jedni druge. Tiberije se pokazivao prema Senatu nesebičan i skroman, a Senat mu je podilazio i laskao.³⁷

Senatori su jako morali paziti da se ne zamjere Tiberiju. Zbog tih svojih osobina Tiberije je zadavao strah svima koji su s njim dolazili u dodir. U odnosu s ljudima bio je osoran i neugodan, riječi su mu bile dvosmislene, uvijene i tajanstvene. Ljudi su ga se bojali, jer je bio osvetoljubiv i veliko zlopamtilo. On, koji je od rane mladosti nije iskusio tople, iskrene ljubavi, niti je oko sebe video dobročinstva, ni iskrenosti, već samo zlobu. Mržnju, laskanja i ulizivanja, a po prirodi ohol i ponosit, prezirao je ljude, u kojima je nalazio samo tamne strane njihove prirode. Gnušao se posebno ropskog duha Senata, koji nekada tako uvažen predstavnik državne vlasti, sada se sramno ponižavao, više nego što je to interes despota-vladara iziskivao. S jedne strane, kada je Senat u pitanju, Tiberije se bojao slobode, a mrzio je ulagivanje. Da bi se održao i da bi mogao utvrditi svoj principat, morao je savladavati i gušiti

---

³⁷ Dorđe DERA, *Kornelije Tacit*, str. 150-153.

u sebi urođene mu slabosti i mane i isticati i razvijati svoje vladalačke odlike. U tome je on dosta zaostajao iza svog prethodnika, cara Augusta, koji je neobičnom vještinom i rijetkim samoodricanjem znao se sav pretvoriti u državnika. Tako se i Tiberije, i pored svoje okrutne naravi često pokazivao jak kada su u pitanju ogovaranja i sumnjičenja, nije ih sprečavao, nego puštao da zastare. Gradio se u slobodnjaka i velikodušnog čovjeka, ali tamo gdje se nije ticalo njegovog ličnog interesa, pa bi praštao i velike prestupe. Praveći se umjeren i skroman, odbijao je čak i počasti koje mu je Senat ukazivao. Kada bi uočio da je iz nekog razloga ljut, znao je brzo svoju ljutnju smiriti. Kao oštrouman posmatrač i poznavalac čovječijeg srca gnušao se licemjerstva i kukavičluka svojih savremenika, što je on uvijek i javno pokazivao. Stoga on nije dopuštao da mu podižu hramove kao Bogu, predstavljao se slobodouman, a u suštini je bio tiranin. Iako Tiberije nije se osvrtao kako sude o njemu njegovi savremenici, on ipak nije bio ravnodušan, kakav će glas ostati o njemu u potomstvu, nakon njegove smrti.³⁸

Šesta knjiga završava Tiberijevom smrću i kratkom ocjenom njegove ličnosti, života i vladavine. Tacit piše da Tiberija nije napuštala sposobnost da se pretvara čak i kada ga je izdavalo tijelo i napuštala duša. I dalje je pazio na svoje riječi, na izraz lica, silio se ponekad da izvještačenom vedrinom prikriva svoju slabost, ali da je bilo uzalud. Tacit navodi da se Tiberijev karakter mijenjao s godinama, dok je živio privatnim životom i dok je bio vojni zapovjednik pod Augustom, njegov život je bio čist, ime neokaljano. Dok su Germanik i Drus bili u životu, vješto je licemjerjem i pretvornošću izigravao vrlinu. Pa dok mu je majka bila živa, miješalo se u njemu dobro i zlo. Dok je Sejana volio ili dok ga se plašio, još je krio svoju neprirodnu požudu, mada mu je njegova svirepost donijela gnušanje svih. Najzad se sunovratio u ponor zločina i beščašća, kada je, izgubivši i stid i strah, počeo da živi po svome.³⁹

Dijelovi knjiga od jedanaeste do šesnaeste koji su sačuvani, prikazuju vladavinu Klaudija, počevši od 47. godine, pa sve do 66., kada Neron vlada već dvanaest godina. Kroz sačuvane opise događaja od 47. godine do godine Klaudijeva ubistva 54. godine n.e. Tacit nam pruža sliku Klaudija slabića kojega kontroliraju njegove žene, prvo Mesalina, onda Agripina i

---

³⁸ Đorđe DERA, *Kornelije Tacit*, str. 160-163.

³⁹ Publije Kornelije, TACIT, *Anali*. Prevela Ljiljana Crenajac. Beograd : Srpska književna zadruga, 1970, str. 198-199.

oslobođenici. Agripina će kao Klaudijeva žena preuzeti moć u svoje ruke, tako što će ga prvo navesti da posvoji njezina sina iz prijašnjeg braka, zatim ga otrovati i na njegovo mjesto staviti svog sina Nerona.

Od trinaeste do šesnaeste knjige plastično izrasta zastrašujući Neronov lik koji otkriva svoju iskvarenu ćud. Toliko zastranjuje da će 59.godine narediti ubistvo rođene majke. Njegovo zločinačko ponašanje izaziva revolt u višim krugovima, pa se oko Gaja Pizona oformi skupina urotnika, koji ga planiraju ubiti.

Godine 64. izbija požar u Rimu, za koji imamo dojam da Tacit optužuje Nerona, dok Neron progoni kršćane. Tacit nam ukratko objasni kršćane, ne čine mu se krivima, ali mu nisu ni posebno simpatični.

Ono što je ostalo od *Anala* završava raskrinkavanjem Pizonove urote kada je mnogim uglednicima naređeno da si oduzmu život. Isto Neron naređuje Seneki, Lukanu, Petroniju i Trazeji Petu i svi će ga oni poslušati, ali će ujedno kroz ovo djelo poslati poruku bunta naraštajima koji dolaze.

4.2. *Sine ira et studio*

Tacit je svoje djelo ispunio kritikom, prvenstveno prema Rimskom Carstvu, izražavajući žaljenje za prošlim vremenima i slobodom koja je nestala. Gotovo sve što se tiče Carstva, prema Tacitu, izgleda prilično mračno. Autor često iznosi vlastito mišljenje i pruža duboku psihološku analizu likova.

Prema Dr. Đorđu Deri, prema Tacitu, principat je logična posljedica historijskih dešavanja koja su okončala petstogodišnju republiku i pretvorila je u okrutnu tiraniju. Prema Tacitu, narod koji je nekada s ponosom nosio titulu rimskog građanina postao je bespravno roblje koje je moralo podnositi sve vrste zuluma, nepravde i najgore oblike ugnjetavanja. Tacit vidi opću korupciju i moralni pad te ne vidi svijetlu budućnost za svoju domovinu. On opisuje događaje u beznadnom tonu, što također utječe na čitatelje, ostavljajući ih s tamnim i tužnim dojmom.⁴⁰

---

⁴⁰ Đorđe DERA , *Kornelije Tacit*, str. 242.

Iako Tacit priznaje pozitivne osobine cara Tiberija, poput njegove oštroumnosti, visokog obrazovanja i političke vještine, te opisuje njegovu vrijednost kao vođu i političara, on isto tako naglašava tamne strane njegovog karaktera. Tiberije je opisan kao ohol, ponosit i nepristupačan, što je narušavalo ugled kako njega tako i njegove vlasti. Tacit, kao aristokrat i republikanac u duši, umanjuje Tiberijeve vrline, a ističe njegove mane, što jasno pokazuje njegovu pristranost i dokazuje da, unatoč nastojanju da piše "bez ljutnje i pristranosti," to nije uvijek uspijeva ostvariti.

S jedne strane, kada analiziramo Tacitovu objektivnost u opisu drugog rimskog cara, Tiberija, jasno vidimo da je stvorio prilično tamnu i negativnu sliku tog cara. Opisao ga je kao okrutnog, osvetoljubivog, hladnog i zlobnog. Međutim, s druge strane, Tacit je također naglasio pozitivne aspekte Tiberijevog vladanja, poput njegove sposobnosti u vođenju državnih poslova te vještine kao vojskovođe.

Ako bismo vagali pozitivne i negativne aspekte Tacitovog prikaza Tiberija, primjećujemo da prevladavaju negativni elementi. Važno je napomenuti da ovi negativni aspekti nisu nužno netačni, no pažljivom analizom možemo zaključiti da se Tacit trudio održati objektivnost, iako na kraju nije potpuno eliminirao svoje osobne sklonosti.

Publije Kornelije Tacit ostavio nam je iznimno značajne dokumente koji svjedoče o ključnim događajima u Rimskom Carstvu i duboku analizu rimskog društva. Posebno je usmjeren na proučavanje prirode vlasti u Rimskoj državi tijekom prvog stoljeća nove ere. Unatoč njegovom početnom cilju da piše bez pristranosti, takav pristup postao je izazovan kada je opisivao vladavinu careva, osobito tirana.

Važno je naglasiti da Tacit, kao republikanac, snažno zagovara povratak tradicionalnim rimskim vrlinama i idealizira stari republikanski sistem. Njegova duboka tuga za tim prošlim republikanskim vremenima postala je posebno izražena tijekom vladavine careva, čije su vlasti često karakterizirale tiranija i antidemokratske tendencije. Unatoč svojoj strasti za republikanskom prošlošću, Tacit je bio svjestan da je takav povratak gotovo nemoguć.

U stvarnosti, promjene u Rimskom Carstvu i dinastička vladavina često su sprječavale povratak starog republikanskog sistema. Primjerice, vladavina cara Augusta uspostavila je dinastiju, a njegovi nasljednici, poput Tiberija, često nisu imali iste vještine u upravljanju

civilnim poslovima. Tacit je upravo u *Analima* istaknuo da Rimu nakon Augusta nije trebao vladar koji se fokusira isključivo na vojne aspekte, već vještog administratora države. U tom kontekstu, Tiberije je prikazan kao osoba koja se nije uspješno nosila s civilnim pitanjima, što je bio dio šireg problema nedemokratskog izbora careva. Tacit je opisivao Tiberija kao dvoličnog i nesposobnog, Kaligulu kao ekscentričnog, Klaudija kao nemoćnog i naivnog, te Nerona kao ludog i zlog.

Tacit se posebno fokusira na razotkrivanje zločina i samovolje careva, što može stvoriti dojam da ne uzima u obzir nesumnjivo dobre strane njihovih vladavina i razborite odluke u upravljanju provincijama. Njegova analiza često naglašava negativne aspekte i političke progone, ali ne ističe dovoljno one pozitivne aspekte i razumne odluke careva, kao i uspješno vođenje provincija. Može se primijetiti da Tacit slika careve koji mu se politički ne sviđaju u negativnom svjetlu, dok onima koji dijele njegove političke poglede daje povlašteni tretman, kao što je slučaj s Germanikom. Ovakav pristrani pristup može rezultirati neravnotežom u njegovoj analizi i ocjeni vladavina.

5. DIJALOG O GOVORNICIMA

Tacitovo djelo *Dialogus de oratoribus* ili *Dijalog o govornicima* zaslužuje posebno spomenuti u kontekstu njegova književnog opusa. U ovom djelu, Tacit analizira suvremeno stanje govorništva i govori o uzrocima dekadencije ove vještine. Važno je napomenuti da je Tacit bio učenik retorske škole, što govori o njegovom ozbiljnom i temeljitom interesu za retoriku.⁴¹

Puni naziv djela, *Dialogus de oratoribus, seu de causis corruptae eloquentiae* (*Dijalog o govornicima ili o uzrocima izopačenog govorništva*), jasno ukazuje na temu kojom se bavi. U ovom dijalogu, Tacit raspravlja o razlozima koji su doveli do propadanja govorništva, a istovremeno pruža pregled historije govorništva, posebno s naglaskom na razdoblje nakon Cicerona.

Dijalog o govornicima izazvao je mnoge komentare i rasprave u akademskoj zajednici. Bilo je nesuglasica oko pitanja autorstva, ali većina smatra da je to ipak djelo Tacita iz njegovih mlađih dana. To se zaključuje na temelju stila djela koji se razlikuje od kasnijih Tacitovih radova. Stil *Dijaloga* podsjeća više na složene i skladno građene rečenice Cicerona. Kada je vrijeme pisanja ovog djela u pitanju, cijeli jedan niz specijalnih studija mu je posvećen, ali opet se nije došlo do pouzdanih rezultata.⁴²

U ovom dijalogu, Tacit je vjerojatno bio inspiriran Ciceronovim djelom *De Oratore* (*O govorniku*). Paralele između ta dva djela uočavaju se u izboru teme, načinu izvođenja dijaloga, likovima i stilu. Radnja *Dijaloga* smještena je između 74. i 77. godine n. e., gdje su na sceni likovi poput pjesnika Materna, retora Marka Apra, Julija Sekunda i Vipstana Mesale. Ovo djelo se odvija u Rimu za vrijeme vladavine cara Vespasijana i prati razgovore između ovih likova u kući Materna.

Slavni govornik Marko Aper predlaže pjesniku Maternu, inače uglednom senatoru, da se ponovo počne baviti govorništvom, ali ne uspijeva ubijediti Materna koji hvali pjesnički poziv. Kroz dijalog, Tacit iznosi različite filozofske pravce i ideje, pri čemu likovi kao što je

---

⁴¹ Milan BUDIMIR, Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*, str. 435.

⁴² Milan BUDIMIR, Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*, str. 435.

Mesala preuzimaju ciceronovske teorije, ističući važnost sveobuhvatnog obrazovanja govornika s naglaskom na filozofiji. Ovo djelo omogućava dublje razumijevanje Tacitovih stavova o govorništvu i pristupu retorici.

Različiti likovi u Tacitovom djelu *Dijalog o govornicima* izražavaju različite stavove o uzrocima dekadencije govorništva. Sekundo vidi politiku kao izravan uzrok tog propadanja, tvrdeći da u državi gdje nema slobode govora, nema mjesta za veliku govorničku umjetnost. To znači da je politička klima ključni faktor koji utječe na razvoj govorništva.

M. Budimir i M. Flašar u svom djelu *Pregled Rimske književnosti* zaključuju da dobro uređena država ne dopušta govorništvo koje je povezano s manje čvrstim režimima ili slobodama koje često dovode do nereda i sukoba. Ovaj stav odražava shvaćanja rimske senatske aristokracije, koja se protivila apsolutističkom principatu jer je smatrala da narušava slobode, ali isto tako nije podržavala veliku republikansku liberalnost jer ju je smatrala potencijalno opasnom za aristokratiju i društvenu stabilnost.⁴³

Tacit, kao glavni uzrok propadanja govorništva, ističe ukidanje republikanskih sloboda. U svojem djelu *Dijalog o govornicima*, kroz likove svojih dijaloga, Tacit naglašava da je carstvo suzdržalo slobodu govora koja je postojala tijekom Republike. U doba Republike, sloboda govora omogućavala je razvoj govorničkih talenata, dok je pod vlašću loših careva ta sloboda postala ograničena ili čak ukinuta. Zato je Tacit napisao *Dijalog o govornicima* kako bi promišljao o tim promjenama i njihovim posljedicama.

U kontekstu okrutne vladavine cara Domicijana, koji je bio poznat po svojoj surovosti i neprijateljstvu prema slobodnom duhovnom radu, Tacit i njegovi suvremenici su se često morali povući u pozadinu, šutjeti, i skrivati svoje ogorčenje kako bi izbjegli opasnost i progone.⁴⁴ Ovo je razdoblje u kojem je Tacit prepoznao da političko govorništvo nema više mjesta u apsolutističkoj monarhiji, pa se okrenuo drugim vidovima izražavanja, uključujući historiografiju.⁴⁵

---

⁴³ Milan BUDIMIR, Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*. str. 437.

⁴⁴ Đorđe DERA, *Kornelije Tacit*, str. 10.

⁴⁵ Milan BUDIMIR, Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*. str. 438.

Iako u *Dijalogu o govornicima* različiti likovi iznose različite stavove, jasno je da je Tacit bio oprezan u izražavanju svoje opozicije prema vladarima pod kojima je postigao visoke državne položaje.

ZAKLJUČAK

Publije Kornelije Tacit naglasio je svoju namjeru da piše bez srdžbe i bez pristranosti, a to je načelo koje je uvijek težio slijediti. Razmišljanja su podijeljena među književnim kritičarima i tacitolozima: neki tvrde da je ostao dosljedan tom geslu, dok drugi tvrde suprotno. Bez obzira na tu podjelu, čini se da se trudio ne iznevjeriti svoju namjeru i opisivao je i pohvale i osude u vezi s rimskim carevima.

Njegovo najvažnije djelo, *Anali*, često se smatra njegovim najsajnijim postignućem. Prvih šest knjiga ovog djela posvećene su drugom rimskom caru, Tiberiju, gdje Tacit izražava svoju iznimnu vještinu slikanja psiholoških portreta svojih likova. Posebno se to primjećuje u prikazu Tiberija, gdje se ističu njegove duboke proturječnosti. Tacit nije oklijevao izraziti i riječi hvale i riječi osude za istu osobu. Iako nije moguće konačno procijeniti vjerodostojnost i objektivnost u opisu cara Tiberija, kao ni ostalih rimskih careva i likova koje je Tacit opisao, njegova djela predstavljaju ključan dokument tog vremena.

Tacit, zapravo, ima za cilj naglasiti plemenite osobine ljudi nasuprot njihovim lošim stranama, kako se jasno vidi u njegovim *Analima*. Istina je da razdoblje o kojem Tacit piše, odnosno prvo stoljeće Carstva, nije obilježeno optimizmom. Njegov stil pisanja je slikovit i koncizan, a njegova vještina leži u tome da složene teme prenese na razumljiv i jasan način. Iako Tacit nije potpuno nepristran u svojim djelima, i iako je, kao i mnogi rimski pisci, bio ponosan Rimljanin koji je težio slobodi i pravdi za Rim i njegove građane, također je priznao vrline drugih naroda, što se jasno vidi u njegovom djelu *Germanija*. Tacit je cijenio sve što je bilo plemenito i dobro, dok je osuđivao sve što je bilo nisko i zlo.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

1. **Cornelius Tacitus.** *Annales (Cornelii Taciti Annalium Ab Excessu Divi Augusti Libri*, ed. C. D. Fisher, 1906).
2. **Cornelius Tacitus.** *De Origine et Situ Germanorum (Cornelii Taciti Opera Minora*, e d. J. G. C. Anderson, 1939).
3. **Cornelius Tacitus.** *De Vita Iulii Agricolae (Cornelii Taciti Opera Minora*, ed. J. G. C. Anderson, 1939).
4. **Cornelius Tacitus.** *Dialogus de Oratoribus (Cornelii Taciti Opera Minora*, ed. H. Furneaux, 1939.).
5. **Cornelius Tacitus.** *Historiae (Cornelii Taciti Historiarum Libri*, ed. C. D. Fisher, 1911).

Literatura

1. BUDIMIR, Milan – FLAŠAR, Miron, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*. Beograd, 1986.
2. BURROW, John, *Povijest povijesti : epovi, kronike, romance I ispitivanja od Herodota i Tukidida do dvadesetog stoljeća*. Algoritam, Zagreb, 2010.
3. DERA, Đorđe, *Kornelije Tacit, rimski velikan, filozof, istorik i njegovi pogledi na svet*. Izdanje matice srpske, Novi Sad, 1911.
4. GALTIER, Fabrice, *La temporalité dans le livre I des Histoires de Tacite*. Université de Clermont-Ferrand, 2003.
5. MAMBWINI KIVUILA-KIAKU, José, *Tacite, L'histoire et les forces transcendantes*. L'Harmattan, France, 2023.
6. *Povijest, sv.4 – Rimsko carstvo*. gl. ur. hrv. izd. Ivo Goldstein, Europress holding, Zagreb, 2010.
7. ŠREPEL, Milivoj, *Manja djela Kornelija Tacita*. Naklada matice hrvatske, Zagreb, 1889.
8. TACIT, Kornelije, *Anali*. Beograd.
9. TACIT, Kornelije, *Germanija, Agrikola, Razgovor o govornicima*. Beograd, 1969.
10. TACITE, Cornelius. *Histoires*, Les éditions de Londres, 2014.

11. TACITE, Cornelius. *Oeuvres complètes*. Gallimard, 1989.
12. TRONSKI, I.M., *Povijest antičke književnosti*, Matica Hrvatska. Zagreb, 1951.
13. VRATOVIĆ, Vladimir, *Rimska književnost*. Grafok, Zagreb, 2007.

Internet izvori

1. Tacitus, P. C. (1906). *Annales ab excessu divi Augusti*. Charles Denis Fisher Clarendon Press. Oxford.